

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1975
METAI

LEIDYKLA „MOKSLAS“ • VILNIUS • 1976

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEMICAL BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1975

VILNIUS

1976

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1975

VILNIUS

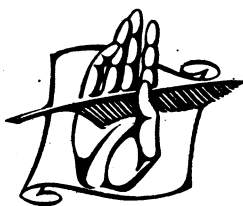
1976

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
АКАДЕМИИ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР

НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ГОД
1975

ИЗДАТЕЛЬСТВО «МОКСЛАС» • ВИЛЬНИУС • 1976

Redakcinė kolegija

Jonas DOBROVOLSKAS, Juozas JURGINIS, Nijolė KUNCYTĖ, Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė), Henrikas ŠADŽIUS (vyr. redaktoriaus pavaduotojas), Adolfas TAUTAVIČIUS, Antanas TYLA, Bronius VAITKEVIČIUS (vyr. redaktorius), Regina ŽEPKAITĖ

Vilnius, T. Kosciuškos 30
Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas
Вильнюс, ул. Т. Костюшки, 30
Институт истории Академии наук Литовской ССР

M $\frac{0164-086}{M854(10)-76}$ Z-76

© LTSR MA Istorijos institutas, 1976

MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA

Disertacijos

Lietuvos TSR mokslininkai — istorijos daktarai

1. A n i č a s Jonas (g. 1928 m.), ist. k. (1960 m.), Filosofijos, teisės ir sociologijos skyriaus prie Lietuvos TSR MA Istorijos in-to. Visuomenės mokslų informacijos sekt. vadovas. Dis. tema — „Katalikiškasis klerikalizmas Lietuvoje 1940—1952 metais“. (07.00.02 — TSRS istorija).

Apginta 1973.II.21 VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai ist. dr. prof. K. Navickas, ist. dr. prof. S. Vansevičius, filos. dr. prof. J. Minkevičius. Įstaiga recenzentas: KPI Mokslinio komunizmo katedra.

Aukščiausioji atestacinė komisija laipsnį suteikė 1976.II.27.

2. B e n d ž i u s Andrius (g. 1917 m.), ist. k. (1960 m.), doc., VVU TSRS istorijos katedros vedėjas. Dis. tema — „Liaudies švietimas Tarybų Lietuvoje 1940—1970 m.“ (07.571 — TSRS istorija).

Apginta 1972.XII.25 VVU Istorijos fak. Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: Lietuvos TSR MA akademikas, ist. dr. prof. J. Žiugžda, ist. dr. prof. K. Navickas ir ist. dr. S. Vansevičius. Įstaiga recenzentas: Partijos istorijos institutas prie LKP CK.

Aukščiausioji atestacinė komisija laipsnį suteikė 1976.II.27.

3. B u r o k e v i č i u s Mykolas (g. 1927 m.), ist. k. (1963 m.), Vilniaus Valst. pedagoginio in-to Mokslinio komunizmo katedros docentas. Dis. tema — „Lietuvos Komunistų partijos ideologinis darbas su inteligentija 1940—1965 m.“ (07.00.01 — TSKP istorija).

Apginta 1975.VI.4 Visuomeninių mokslų akademijoje prie TSKP CK. Oficialūs oponentai: filos. dr. prof. G. Zimanas, ist. dr. prof. V. Naumovas, ist. dr. prof. A. Smirnovas, ist. dr. prof. V. Kumaniovas. Įstaiga recenzentas: Partijos istorijos in-tas prie LKP CK.

Aukščiausioji atestacinė komisija laipsnį suteikė 1976.III.26.

4. Š a r m a i t i s-R o m a i t i s Romas (g. 1909 m.) ist. k. (1961 m.), docentas, Partijos istorijos in-to prie LKP CK direktorius. Dis. tema — „Marksizmo-leninizmo idėjų plitimas Lietuvoje (iki 1940 m.) (07.00.01 — TSKP istorija).

Apginta 1975.VI.18 VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Ofi-

cialūs oponentai: ist. dr. prof. K. Navickas, ist. dr. V. Germanas ir ist. dr. prof. S. Vansevicius. Įstaiga recenzentas: Lietuvos TSR MA Istorijos in-tas:

Aukščiausioji atestacinė komisija laipsnį suteikė 1976.V.28.

1974 m. APGINTOS ISTORIJOS KANDIDATO DISERTACIJOS

1. **A n u š k e v i č i u s** Vaclovas (g. 1941 m.), Lietuvos LKJS CK Propagandos ir kultūrinio masinio darbo skyriaus lektorius. Dis. tema — „Lietuvos KP veikla, vystant profesinio techninio mokymo sistemą respublikoje“ (07.00.01 — TSKP istorija). Moksl. vad. ist. k. doc. Z. Rulis.

Apginta 1974.XII.11 VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. dr. K. Surblys ir ist. k. V. Bartuška. Įstaiga recenzentas: VISI TSKP istorijos katedra.

2. **G o b i s** Vladas (g. 1937 m.), VVU TSKP istorijos katedros vyr. dėst. Dis. tema — „Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų partinės organizacijos ir jų vaidmuo dėstytojų ir studentų marksistiniame-lenininiame auklėjime (1944—1958 m.)“ (07.00.01 — TSKP istorija). Moksl. vad. ist. dr. prof. K. Navickas.

Apginta 1974.III.6 VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. dr. B. Vaitkevičius, ist. k. doc. S. Lazutka. Įstaiga recenzentas: Partijos istorijos institutas prie LKP CK.

3. **L a u r a i t i s** Vincentas (g. 1928 m.), Kauno PI Mokslinio komunizmo katedros vyr. dėst. Dis. tema — „Katalikų bažnyčia ir revoliucinių socialdemokratų kova prieš ją Lietuvoje 1905—1907 metais“ (07.00.02 — TSRS istorija). Moksl. vad. Lietuvos TSR MA akad. ist. dr. prof. J. Jurginis.

Apginta 1974.X.2 VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. dr. prof. S. Vancevičius ir ist. k. A. Tyla. Įstaiga recenzentas: VVPI TSRS istorijos katedra.

4. **P a k ė n i e n ė** Ona (g. 1933 m.), Lietuvos TSR konservatorijos TSKP istorijos katedros vyr. dėst. Dis. tema — „Lietuvos Lenino Komunistinio Jaunimo Sąjungos organizacinis stiprėjimas ir politinė idėjinė veikla 1944—1951 m.“ (07.00.01 — TSKP istorija). Moksl. vad. ist. k. A. Beržinskaitė.

Apginta 1974.VI.25 VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. dr. B. Vaitkevičius ir ist. k. K. Tumėnas. Įstaiga recenzentas: VVPI TSKP istorijos katedra.

5. **P e t r a u s k i e n ė** Irena (g. 1927 m.), Lietuvos TSR MA Istorijos in-to j. m. b. — Dis. tema — „Vilniaus akademijos spaustuvė (1575—1773)“ (07.00.02 — TSRS istorija). Moksl. vad. ist. k. doc. L. Vladimirovas.

Apginta 1974.I.9 VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. dr. prof. B. Dundulis ir ist. k. doc. A. Šidlauskas. Įstaiga recenzentas: VVPI TSRS istorijos katedra.

6. **V i l p i š a u s k a s** Aloyzas (g. 1941 m.), Kauno PI TSKP istorijos katedros vyr. dėstytojas. Dis. tema — „Lietuvos KP vadovavimas mokslinių-tiriamųjų įstaigų darbui respublikoje (1945—1958 m.)“ (07.00.01 — TSKP istorija). Moksl. vad. ist. k. doc. A. Beržinskaitė.

Apginta 1974.I.9 VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. dr. prof. S. Vansevičius. Įstaiga recenzentas: VVPI TSKP istorijos katedra.

7. Z a l e p ū g a Zenonas (g. 1926 m.), Lietuvos TSR mokslinės ir techninės informacijos ir techninės ekonominės analizės mokslinio in-to moksl. sekr. Dis. tema — „Lietuvos KP vadovavimas tarybinių organų atkūrimui ir jų veiklai respublikoje (1944—1951 metais)“ (07.00.01 — TSKP istorija). Moksl. vad. ist. k. doc. Z. Rulis.

Apginta 1974.XI.12 VVU Istorijos fakulteto Mokslinėje taryboje. Oficialūs oponentai: ist. dr. prof. S. Vansevičius ir ist. k. doc. J. Bacevičius. Įstaiga recenzentas: VVPI TSKP istorijos katedra.

Ona Adomonienė

Disertacijų gynimo apžvalgos

Stasys Lazutka I Lietuvos Statutas¹

Disertaciją sudaro įvadas ir 3 dalys. Pirmojoje dalyje pateikiama temos istoriografija, apibūdinami šaltiniai, nubrėžiami tolesni tyrinėjimų uždaviniai. Antrojoje dalyje duodamas paleografinis nuorašų aprašymas, nustatoma jų parašymo vieta, išdėstomi I Statuto leidinio teksto sudarymo principai. Disertantas pažymi, kad raidės „e“ vartojimas vietoj „э“ kirčiuotuose ir nekirčiuotuose skiemenyse yra bendras požymis visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (ar bent jos šiaurinės dalies), o ne vien Baltarusijos slaviškai rašijai. Todėl I Statuto 1960 m. Minsko leidinyje keliami mintis, kad Dzialinskio, Zamoiskio ir Slucko nuorašai, daryti Baltarusijoje, nepasitvirtina. Ta pačia ranka rašytame teisių rinkinyje, kuriame įdėtas Dzialinskio nuorašas, disertantas įskaitė užrašą „parašyta Vilniuje“. Lyginamoji analizė verčia manyti, kad Zamoiskio nuorašas taip pat darytas Vilniuje, o Firlejaus — Ukrainoje.

Filologai dar nėra sudarę senosios baltarusių kalbos ortografijos taisyklių. Kaip ir lotynų paleografijoje, susiduriame su žodžių santrumpomis, kurias papildo dar raidžių iškelimai. Daugiausia iškeliama priebalsiai, prie kurių yra minkštinamieji arba kietinamieji ženklai, tačiau bendros sistemos čia nėra. Iki šiol neišaiškinta, ar iškeltai raidei šie ženklai dėtini. Minsko leidinyje nueita lengviausiu keliu: tokiose vietose visai šių ženklų atsisakyta. Remiantis statistiniu metodu, pritaikytu kiekvienam pagrindinių nuorašų, galima įsitikinti, kad daugiausia čia yra kaip tik priešingas atvejis: ženklai dėtini prie iškeltųjų priebalsių. Visa tai išnagrinėta, įvertinant variantus ir išimtis. Dėl to Zamoiskio, Dzialinskio ir Slucko nuorašus galima sėkmingai ir pagrįstai suderinti su „TSRS istorinių dokumentų leidimo taisyklėmis“ (1969 m.), o Firlejaus nuorašo nesistemiškumą reikia laikyti nukrypimu nuo to meto kanceliarinės rašybos normų. Disertantas paruošė sistemą, leidusią sudaryti argumentuotą numatyto išleisti I Statuto tekstą. Paruoštas tekstas yra pateiktas kaip disertacijos priedas (285 p.).

Svarbiausias teksto sudarymo klausimas — pagrindinio nuorašo parinkimas. Per 4 baltarusiškus nuorašus atsiranda daugiau kaip 7000 teksto įvairavimų. Pasirinktas Dzialinskio nuorašas, kurio rašyba yra sistemingiausia, gerai išlikęs, nors ir vėlesnis už Zamoiskio bei Firlejaus.

Trečiojoje dalyje aptariama I Statuto epocha, nagrinėjamas jo pasirodymo priežastys ir aplinkybės. Visuomenė jau yra susipažinusi su jos turiniu, išėjusiu atskiru leidiniu². Čia svarbu pažymėti šaltiniais pagrįstą autoriaus išvadą dėl bajorų ir ponų interesų, kas ir nulėmė I Statuto atsiradimą. Pirmieji reikalavo susisteminti veikiančią šalies teisę ir taip pašalinti nedidelės feodalų viršūnės teisinę monopoliją, o pastarieji siekė užfiksuoti savo turimas pozicijas. Šiuo požiūriu abiejų besivaržančių valdančiosios klasės sluoksnių noras turėti Statutą sutapo, nors ir diametraliai skyrėsi šį norą sukėlę interesai. Tai yra naujas ir daug platesnis klausimo sprendimas už vyravusį iki šiol, kur viskas buvo suvedama į bajorų siekimus.

S. Lazutkos disertaciją teigiamai įvertino oficialūs oponentai: ist. dr. Z. Kapyskis, ist. dr. S. Vansevicius ir ist. dr. V. Merkys. Jie pažymėjo didelį žingsnį į priekį, sprendžiant I Lietuvos Statuto paleografijos ir archeografijos problemą, nurodė argumentuotą jo atsiradimo priežastį bei aplinkybių aptarimą.

Oficialūs oponentai padarė ir pastabų.

Ist. dr. Z. Kapyskis pastebėjo, kad disertanto nurodomi Slucko nuorašo vandenženkliai pasitaiko dar 1577 m. dokumentuose, tuo tarpu disertacijoje nuorašas datuojamas XVI a. pabaiga. Prof. S. Vanseviciaus nuomone, turint galvoje XVI a. pradžią, yra per daug kategoriškas disertanto teiginys: „feodalai naudojami teise į savo valdinių gyvybę ir mirtį“. V. Merkys pasiūlė praplėsti antrosios dalies išvadą.

Atsakydamas oficialiesiems oponentams, disertantas pažymėjo, kad M. Lichačiovo taisyklėje vandenženklų chronologinio galiojimo diapazonas numatomas iki 30 metų. 1577

¹ S. Lazutka. I Lietuvos Statutas. Disertacija istorijos daktaro moksliniam laipsniui įgyti. Vilniaus Valst. V. Kapsuko universitetas. V., 1974, mašinraštis, 398 p.

² I Литовский Статут — феодальный кодекс Великого Княжества Литовского. Вильнюс, 1974.

metai iš šių ribų neišeina. Kalbėdamas apie „teisę į gyvybę ir mirtį“, S. Lazutka aptarinėjęs nelaisvąją šeimyną ir visiškai įbaidžiantus tėvoninius valstiečius, XVI a. pradžioje tikrai tokia teisė į juos egzistavusi. Dėl antrosios dalies išvadų, tai autorius sąmoningai apsiribojęs paleografija, nenorėdamas liesti kalbotyros klausimų.

Gerai disertaciją įvertino kolektyvinis oponentas — TSRS MA TSRS Istorijos institutas ir papildomas oponentas — Lietuvos TSR MA (bal. 18 d.) akad. J. Jurginis. Teigiama apie ją atsiliepa prof. V. Mažiulis, prof. J. Tamošiūnas ir prof. B. Dundulis. Nemažai pastabų padarė Filosofijos, sociologijos ir teisės skyriaus prie LTSR MA Istorijos instituto Teisės sektoriaus j. m. b. V. Raudeliūnas. Svarbiausios jų yra šios.

Istoriografinė disertacijos dalis yra per didelė. Disertacijos tema susidvejina: prie jos nesiderina antroji dalis, kuri neduoda nieko nauja. Pvz., dėl iškeltų raidžių suderinimo su minkštinimo ar kietinimo ženklais pakaktų vadovautis publikavimo taisyklių nurodymu, kur pažymėta, kad XVI—XVIII a. tekstams reikia taikyti esamą rašybą. Leidybinio teksto pagrindu negalima imti Dzialinskio nuorašo, Firlejaus ir Zamoiskio yra geresni. Tokia buvo ir I. Danilavičiaus nuomonė. Disertantas nepanaudojęs kai kurių I Statuto nuorašų, seniai žinomų mokslinėje literatūroje. Pvz., lotynų kalba, be Pulavų nuorašo, Tarybų Sąjungoje yra dar du: vienas — lietuvių kalbos ir literatūros institute (Daukanto), antras — Ukrainos MA bibliotekos rankraščių skyriuje. Nuorašų laikytina ir rankraščio kopija. Pamedėnų teisyne išleidimo praktika tai patvirtino: buvo panaudotos XIX ir net XX a. kopijos. Trečiajai daliai labai trūksta šaltinių; mažai tepanaudota Lietuvos Metrika; į literatūros sąrašą įtraukti ne jai skirti leidiniai. Nepanaudota žinoma literatūra.

Disertantas atsakė į šias pastabas. Taisyklės nereglamentuoja disertacijų istoriografinės dalies dydžio. V. Pašutos „Lietuvos valstybės susidaryme“ šaltinių aprašymas ir istoriografija sudaro daugiau kaip pusę knygos, bet leidinys vis tiek yra visų vertinamas. Atsisakant statistiniu metodu paremtos paleografinės analizės ir supaprastinant rašybos klausimą, pridaroma klaidų. Geriausiai tai iliustruoja I Statuto 1960 m. Minsko leidimas, kur kiekviename puslapyje randama po 80 ir net 100 klaidų³. Iš čia galima suvokti, kokia problema sprendžiama antrosios dalies tyrinėjimuose ir ką nauja jie duoda. Jei I. Danilavičius taip labai vertino Firlejaus ir Zamoiskio nuorašus, tai kodėl 1841 m. Poznanės leidinio pagrindu vis dėlto buvo paimtas Dzialinskio nuorašas? Atsakymą pateikia pats Firlejaus rankraštis: jame trūksta lapų, rašyba nesusisteminta. Taisyklėse reikalaujama remtis sveikais, o ne defektais nuorašais. Dabar yra daugiau kaip 7000 teksto įvairavimų, o kiek jų susidarytų, remiantis nesusistemintu Firlejaus nuorašu? Daukanto rankraštis yra kopija, o ne nuorašas, o tai ne tas pats. Tai Pulavų rankraščio nurašymas, kur yra praleistų (neįskaitytų) žodžių ir klaidų. Leidžiant Pamedėnų teisyne, kai kurie jo nuorašai buvo dingę, todėl ir teko naudotis jų kopijomis. Tuo tarpu Pulavų nuorašas yra puikiai išsilaikęs. Tokiu atveju ką gali duoti defektinė jo kopija? Dėl korektūros klaidos disertacijoje tikrai vienas eilės numeris nusikėlė į nepriklausančią Lietuvos Metrikai poziciją. Tačiau oponentas iš to padarė apibendrinančią išvadą dėl šaltinių nepanaudojimo, o nenurodė tokių panaudotų leidinių kaip «Акты Литовской Метрики», «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России», «Документы Московского архива Министерства юстиции», „Zbiór praw litewskich“, „Rusų istorinės bibliotekos“ leidinių. Pastarosios vien 20-me tome yra daugiau kaip 1000 aktų. Disertantas sutiko, kad J. Jucho ir I. Lukšaitės straipsnius reikėjo panaudoti, tačiau neoficialaus oponento nurodyti emigrantų leidiniai vargu ar būtų praverę dėl savo tendencingumo.

E. Gudavičius

Konferencijos, pasitarimai, simpoziumai

ARCHEOLOGŲ IR ETNOGRAFŲ 1974 m. KONFERENCIJA

1974.V.28—29 Istorijos institute įvyko XI atskaitinė konferencija. Archeologai ir etnografai apibendrinę 1972—1973 m. tyrinėjimus, aptarė tolesnius planus. Konferenciją pradėjo ist. dr. M. Jučas.

³ Ir disertantas, ir oponentas pabrėžė, kad akad. J. Jablonskis dėl šių klaidų niekuo dėtas: leidinys išėjo po jo mirties.

a. Archeologų pranešimai

R. Rimantiėnė (Istorijos in-tas) pranešimą „Šventosios neolitiniai gintaro dirbiniai“ paskyrė gintaro meno, jo pradmenų bei suklestėjimo problemoms. R. Kulikauskienė (Istorijos in-tas) pranešime „Maišiagalos piliakalnis“ nagrinėjo šio paminklo istoriją, siekiančią nuo pirmųjų m. e. amžių iki XV a. pradžios. M. Michelbertas (Vilniaus pedagoginis in-tas) pranešime „Pajuostės pilkapiai“ (Panevėžio raj.) informavo apie čia iškastus 10 pilkapių, juose atidengtus arti 60 kapų, priklausančių laikotarpiui nuo II—III a. iki XVII amžiaus. B. Tautavičienės (Istorijos ir etnografijos muziejus) pranešime „Šarkų senkapis“ (Šilalės raj.) apibūdinami ištirti 36 kapai ir apie 200 įkapių. Vienas sudėginto žmogaus kapas priklauso I tūkstm. pr. m. e. pabaigai ar m. e. I a., o kiti—III—IV amžiu. J. Antanavičius (Istorijos in-tas) pranešime „Pakalniškių senkapis“ (Šakių raj.) aptarė II tūkstm. pradžios 85 žirgų kapus ir laužavietės liekanas. V. Valatka (Telšių kraštotyros muziejus) pranešime „Paragaudžio senkapis“ (Šilalės raj.) referavo apie čia surastą 71 kapą, 91 suardyto kapo liekanas bei 734 įkapes iš IX—XI amžiaus. A. Cholidinska (Mažeikių kraštotyros muziejus) pranešime „Kukių senkapis“ (Mažeikių raj.) pateikė duomenis apie du V—VI a. lobius, XII—XIV a. ir XVI—XVIII a. kapus, apeigines duobes. Surasti ir I tūkstm. pr. m. e. ir zn. e. pradžios gyvenvietės pėdsakai: V. Urbanaviciaus (Istorijos in-tas) pranešime „Jakštaičių senkapis“ (Šiaulių raj.) atsispindėjo tyrinėjimų medžiaga apie 215 kapų su 600 įkapių iš XIV—XVII amžiaus. G. Čėsnyš (Vilniaus un-tas) papildė V. Urbanaviciaus pranešimą antropologinių tyrinėjimų duomenimis.

Po pranešimų kalbėjo biologijos dr. E. Šimkūnaitė, ist. k. A. Tautavičius.

b. Etnografų pranešimai

P. Dundulienė (Vilniaus un-tas) pranešime „Senovinės pasaulėjautos atspindžiai tradiciniame skapiškėnų mene“ kai kuriuos XIX a. baldų puošybos elementus mėgino aiškinti kaip atspindį senovinės lietuvių pasaulėjautos, pasireiškusios saulės, žemės, augmenijos ir gyvūnijos kultais, sukurtais kaplinės žemdirbystės laikotarpiu. K. Čerbulėno (Liaudies buities muziejus) pranešime „Valstiečių gyvenamųjų pastatų istoriniai vardai“ nagrinėta žodžių „namai“, „pirkia“, „stuba“ ir „troba“ prasmė. V. Milius (Istorijos in-tas) pranešime „Seinų krašto valstiečių gyvenamieji ir ūkiniai pastatai“ apibūdino šio krašto lietuvių valstiečių gyvenviečių, sodybų, gyvenamųjų namų, svirno, tvartų, kluono, maniežinės, rūsio raidą. V. Kulikauskienės (Istorijos in-tas) pranešimas „Apie vyrų liemenes Lietuvoje“ skirtas šios aprangos dalies kilmei išaiškinti. V. Stanikūno (Liaudies buities muziejus) pranešimo tema „LTSR Liaudies buities muziejaus ekspozicijų principai“. Iš pasaulinės skansenų kūrimo praktikos (kaimas, kompleksinis-sodybinis, mišrus pastatų grupavimas) lietuviškojo muziejaus kūrėjai pasirinko antrąjį būdą. V. Rimkus (Šiaulių pedagoginis in-tas) pranešime „Šiuolaikinio lietuvių liaudies meno tyrimo problemas“ dabartiniam liaudies menui priskyrė visa, kas yra ne profesionaliojo meno. I. Butkevičius (Istorijos in-tas) pranešime „Lietuvių liaudies tradicinės architektūros pažangiųjų bruožų panaudojimas naujųjų gyvenviečių kūrime“ susumavo mūsų respublikos architektų pasisakymus šiuo klausimu spaudoje. R. Giedrienė (Vilniaus un-tas) pranešime „Socialinės nelygybės atspindžiai XX a. pirmosios pusės Lietuvos kapinėse“ aiškino, kaip pasireiškė socialinė nelygybė kapinėse (antkapiniai paminklai, kapo vietos parinkimas ir sutvarkymas). I. Čepienė (Vilniaus un-tas) pranešime „Svočia ir jos vaidmuo lietuvių valstiečių vestuvėse XIX a. antroje pusėje—XX a.“ aiškino šio personažo kilmę, apeiginę reikšmę. Istorografinio pobūdžio buvo S. Daunio (Liaudies buities muziejus) pranešimas „Lietuvių kaimo pirčių tyrinėjimai XX amžiuje“.

Po etnografų pranešimų diskusijose dalyvavo K. Čerbulėnas, S. Daunys, P. Dundulienė, J. Kudirka, V. Milius, V. Morkūnas, V. Skuodis, V. Žilėnas. Konferencijos proga buvo išleistas leidinys „Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 metais“.

L. Vaitkunskienė, V. Milius

KONFERENCIJA TARYBŲ LIETUVOS IŠVADAVIMO 30-mečiui PAŽYMĖTI

1974.VI.20 Vilniaus karinėje įguloje vyko mokslinė konferencija, skirta Tarybų Lietuvos išvadavimo iš hitlerinės okupacijos 30-mečiui pažymėti. Ją surengė Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, Partijos istorijos institutas prie LKP CK ir Vilniaus karinės įgulos vadovybė.

Pradėdamas konferenciją, Partijos istorijos instituto prie LKP CK direktorius, Lietuvos TSR Mokslų akademijos narys koresp. R. Šarmaitis pažymėjo, kad Tarybų Lietuvos išlaisvinimo kovose dalyvavo apie 1 mln. tarybinių karių, daugiau kaip 76 tūkst. žuvo už Nemuno krašto laisvę. Iš jų narsiųjų mirtimi krito 138 Tarybų Sąjungos didvyriai — įvairių TSRS tautų sūnūs.

Pranešimus konferencijoje perskaitė Lietuvos TSR karinis komisaras, artilerijos gen. maj. P. Petronis, ist. kandidatai J. Dobrovolskas, P. Štaras, K. Varašinskas. Baigdamas konferenciją, už pranešimus padėkojo karininkas V. Sutoras.

K. Varašinskas

KONFERENCIJA LENKIJOS LIAUDIES RESPUBLIKOS 30-mečiui

Istorijos in-tas kartu su Tarybų Sąjungos—Lenkijos draugystės draugijos Lietuvos skyriumi 1974.VI.25 organizavo mokslinę konferenciją, skirtą LLR įkūrimo 30-osioms metinėms. Konferenciją įžanginiu žodžiu pradėjo Istorijos in-to direktorius ist. dr. B. Vaitkevičius. Jis apžvelgė LLR kūrimosi aplinkybes, pirmuosius Lenkijos Nacionalinio išvadavimo komiteto veiklos išvaduotoje Lenkijoje žingsnius ir LLR pasiekimus politikos, ekonomikos ir kultūros srityse per 30 metų.

Konferencijoje buvo perskaityti keturi pranešimai. Apie revoliucinius ir idėjinius lenkų ir rusų darbininkų bei revoliucinio judėjimo dalyvių ryšius XIX a. pab.—XX a. pradž., apie Lenkijos Jungtinės Darbininkų Partijos ir TSKP veiklą, stiprinant LLR ir TSRS bendradarbiavimą, kalbėjo ist. k. V. Čečetąs pranešime „TSKP ir LJDП vadovavimas Tarybų Sąjungos ir Liaudies Lenkijos bendradarbiavimo vystymui ir plėtimui“. Ist. k. M. Tamošius pranešime „Lietuvos ir Lenkijos revoliucinio darbininkų judėjimo ryšiai“ apžvelgė Lietuvos ir Lenkijos komunistų partijų bendradarbiavimą revoliucinėje kovoje tarp pirmojo ir antrojo pasaulinių karų. Teisės k. P. Miškinis pranešime „Teritorinių ir piliečių repatrijavimo problemų tarp Lietuvos TSR ir Lenkijos LR reguliavimas“ nušvietė mažiausiai istorinėje literatūroje paliestus TSRS—LLR valstybinės sienos nustatymo ir lenkų tautybės tarybinių piliečių repatrijavimo iš Lietuvos TSR į LLR pokario laikotarpiu klausimus. Apie Tarybų Lietuvos ir LLR mokslininkų, rašytojų, teatro, kino, leidyklų darbuotojų bendradarbiavimą, prekių mainus, mokslinius-techninius bei ūkinius abiejų respublikų ryšius kalbėjo teisės k. M. Požarskas pranešime „Tarybų Lietuvos ir Liaudies Lenkijos ekonominis ir kultūrinis bendradarbiavimas“.

A. Tyla

Moksliniai ryšiai

Mongolijos LR MA akad. B. Rinčenas, ieškodamas mongolistikos mokslo pradininko J. Kovalevskio rankraštinio palikimo, kuris pagal testamentą perduotas amžinai saugoti Vilniaus un-to Mokslinei bibliotekai, 1974.I.10 lankėsi Istorijos in-te. Svečią priėmė Instituto direktorius B. Vaitkevičius ir direktoriaus pavad. M. Jučas.

* * *

Vilniaus archyvuose, muziejuose ir bibliotekose rinko medžiagą Poznanės A. Mickevičiaus un-to Istorijos in-to vyr. asistentas, istorijos magistras *Marijanas Drozdovskis* (Drozdowski) temai „Žečpospolitos seimų biudžeto veikla, valdant Stanislavui Augustui“ ir LLR MA Materialinės kultūros in-to (Varšuva) adjunktas dr. *Elžbieta Balciežak* (Balcierzak) temai „Amatai ir metalo apdirbimo pramonė Lenkijoje XVII—XVIII a.“ 1974.I.18 Feodalizmo istorijos sektoriaus darbuotojams Lenkijos mokslininkai papasakojo apie savo darbą.

* * *

1974.II.12—16 Istorijos in-to Etnografijos sektoriuje lankėsi TSRS MA Etnografijos in-to v. m. b. ist. k. *Natalja Šlygina*, vadovaujanti „Pabaltijo istorinio-etnografinio atlaso“ skyriaus „Gyvenvietės, sodybos, trobesiai“ parengimui. Su temos vykdytojais v. m. b. ist. k. I. Butkevičiumi ir j. m. b. ist. k. R. Merkiene buvo aptarti spaudai ruošiamo „Atlaso“ klausimai.

* * *

1974.V.23—25 Helsinkyje įvyko simpoziumas etnografinio kartografavimo klausimu. Tarybinės delegacijos vadovė *L. Terentjeva* (Maskva) padarė pranešimą apie Tarybų Sąjungoje sudaromų regionalinių, visų pirma Pabaltijo tautų, etnografinių atlasų darbo patirtį. Pranešime nagrinėta: 1) etninių ir socialinių požymių santykis materialinės kultūros reiškiniuose, 2) etnokultūrinių arealų (atskirų elementų paplitimo) sutapimo laipsnis, 3) Pabaltijo ir kaimyninių slavų tautų materialinės kultūros savitumai ir bendrumai.

Kitų tarybinių etnografų pranešimai supažindino: *I. Leinasarės* (Ryga) — su Pabaltijo tautų linininkystės, *M. Slavos* (Ryga) — moteriškų užspalų, *N. Šlyginos* (Maskva) — Estijos valstiečių gyvenviečių kartografavimo ir tyrimo rezultatais. *R. Merkienė* (Vilnius, Istorijos in-tas) padarė pranešimą „Patalpų gyvuliams laikyti raida Lietuvoje XVI—XX a.“

Kartografavimo istorija ir metodika, etnografinių žemėlapių tipai, jų panaudojimas ir kt. Suomijoje buvo aptarti *K. Vilkunos*, *T. Vuorelos*, *M. Sarmelos*, *T. I. Kaukonen* (visi iš Helsinkio), *I. Talvės*, *L. Honko* (abu iš Turku) pranešimuose.

Simpoziumo medžiaga bus paskelbta atskiru leidiniu.

* * *

1974.VI.11 Halės un-to prof. dr. *Erichas Donertas* (Donnert) Institute skaitė pranešimą „Vokietijos Demokratinės Respublikos istorikų darbai ir rūpesčiai“.

* * *

Baltarusijos TSR MA Istorijos in-to kvietimu 1974.VI.21—22 į Minską buvo išvykę Instituto atstovai — moksl. sekr. *S. Overaitė*, Kapitalizmo istorijos sektoriaus vadovas ist. dr. *V. Merkys*, Socialistinės visuomenės istorijos sektoriaus vadovas ist. k. *H. Sadzius*, Archeologijos sektoriaus vadovas ist. k. *A. Tautavičius*. Su baltarusių kolegomis buvo aptarti institutų kūrybinio bendradarbiavimo reikalai. Pasikeista nuomonėmis dėl bendrų mokslinių tyrimų, konferencijų ir leidinių rengimo.

Instituto atstovai dalyvavo minskiečių istorikų surengtame Didžiojo Tėvynės karo veteranų susitikime, skirtame Baltarusijos TSR išvadavimo iš fašistinių grobių 30-osioms metinėms pažymėti. Kartu su susitikimo dalyviais jie aplankė Chatynę ir Šlovės obeliską, įamžinusį didvyrišką Raudonosios armijos kovų kelią.

* * *

Rytų Europos agrarinės istorijos tarprespublikinio simpoziumo XV sesija įvyko Vologdoje 1974.IX.5—11. Ją organizavo TSRS MA Istorijos skyrius, TSRS MA Istorijos in-tas, TSRS europinės šiaurinės dalies agrarinės istorijos Vologdos probleminis susivienijimas ir Vologdos pedagoginis in-tas.

Lietuvos TSR MA Istorijos in-to bendradarbiai perskaitė šiuos pranešimus: *M. Jučas* — „Apie žemės vertinimą Lietuvoje XVIII a. riboje“, *A. Jefremenka* — „Žemės ūkio gamybinių jėgų ir žemės ūkio gamybos atkūrimas ir vystymas Lietuvoje (1944—1948 m.)“. Lietuvos istorijos problematiką pranešimuose palietė: *M. Spiridonovas* — „Dūmas“ — Baltarusijos valstiečių ūkio vienetas XVI a.“, *H. Struodas* — „Perėjimo iš feodalizmo į kapitalizmą Pabaltijo žemės ūkyje tyrimo kai kurie rezultatai ir uždaviniai“, *B. Mironovas* — „Javų kainų Rusijoje dinamika pagal rajonus XIX a.—XX a. pradžioje“. Sesijoje iš viso perskaityta 111 pranešimų. Jų tezės išspausdintos.

* * *

1974.IX.6 Etnografijos sektorių aplankė Stokholmo un-to Europos etnologijos katedros doc. *B. Hansenas* (*Börje Hanssen*). Jo tyrinėjimų objektas — valstiečių šeimos struktūros ir gyvenamųjų patalpų raidos sąveika. *V. Millius* informavo svečių apie lietuvių etnografų darbus. I. Butkevičius supažindino su savo sudarytais lietuvių gyvenviečių, sodybų ir gyvenamųjų trobesių tipų paplitimo žemėlapiais, skirtais „Pabaltijo istoriniam-etnografiniam

atlasui". J. Jurginis papasakojo apie baudžiamosios ypatumus Lietuvoje. Be to, B. Hansenas domėjosi lietuvių tradicinių memorialinių paminklų puošyba. Svečiui buvo padovanota kai kurios Istorijos in-to išleistos etnografinio pobūdžio knygos ir pluoštas atspaudų.

* * *

1974.IX.27 į Etnografijos sektorių iš Rygos buvo atvykusi Pabaltijo etnografinio atlaso žemdirbystės įrankių kartografovimo grupės kuratorė Latvijos un-to doc. *Ingrida Leinasarė*. Ji atsiėmė suderinti trijų Pabaltijo tautų suvestus žemdirbystės įrankių paplitimo žemėlapius ir aiškinamuosius tekstus.

* * *

1974.X.18 Istorijos in-te vyko Pabaltijo respublikų istorijos in-tų atstovų pasitarimas, kuriame dalyvavo Estijos TSR MA Visuomeninių mokslų skyriaus akad. sekretorius, Estijos TSR MA narys koresp. *J. Kahhas*, Estijos TSR MA Istorijos in-to direktorius ist. dr. *K. Sijlivaskas* ir Latvijos TSR MA Istorijos in-to direktoriaus pavad. ist. dr. *A. Byronas*. Mūsų institutui pasitarime atstovavo direktorius ist. dr. *B. Vaitkevičius* ir Socialistinės visuomenės istorijos sektoriaus vadovas ist. k. *H. Šadžius*.

Pasitarimas apsvarstė Pabaltijo tarybinių respublikų regiono socializmo ir komunizmo kūrimo istorijos klausimus, vykdant TSRS MA Istorijos skyriaus 1973 m. birželio 19 d. bendro susirinkimo nutarimą „Apie istorijos mokslo vystymosi rezultatus ir perspektyvas Latvijos, Lietuvos ir Estijos TSR“, ir priėmė atitinkamą nutarimą.

* * *

Šiuolaikinių buržuazinių falsifikacijų, iškreipiančių socialistinius pertvarkymus Pabaltijo tarybinėse respublikose, kritikai buvo skirta 1974.X.23—24 Rygoje vykusio tarprespublikinė mokslinė konferencija. Mūsų respublikos atstovai konferencijoje perskaitė 8 pranešimus.

J. Aničas pranešime nagrinėjo lietuviškosios buržuazinės emigracijos klerikalinės krypties organizacijų formas, jų reakcinės veiklos pagrindinius bruožus bei metodus, jų santykius su Vatikanu, Vatikano ideologinę, politinę, moralinę įtaką šiai lietuviškosios emigracijos kryptčiai. *A. Balsys* aptarė socializmo kūrimo Tarybų Sąjungoje, pirmiausia Tarybų Lietuvoje, pasiekimų įtaką lietuviškųjų buržuazinių emigrantų pažiūrų evoliucijai. *A. Gaidys* nušvietė vieną lietuviškosios buržuazinės emigracijos katalikiškųjų ideologų antikomunistinės veiklos barą — kovą prieš materialistinę pasaulėžiūrą ir ateizmą, kuriuos klerikalai laiko viena pagrindinių komunizmo plitimo sąlygų. Buržuazinės istoriografijos koncepcijų kritikai socializmo kūrimo Lietuvoje klausimais savo pranešimą konferencijoje paskyrė *H. Šadžius*.

Konferencijoje pranešimus perskaitė ir kiti šios tematikos respublikoje tyrinėtojai: *J. Jarmalavičius*, *V. Lazutka*, *L. Petkevičienė*, *K. Surbllys*.

Konferencijoje buvo priimtas nutarimas iš skaitytų pranešimų išleisti kolektyvinę monografiją.

* * *

1974.X.29—30 Kaune vykusioje Lietuvos Statybos ir architektūros mokslinio tyrimo in-to ir Lietuvos TSR Architektų sąjungos organizuotoje konferencijoje „Nūdienos ir sehojo Kauno architektūros problemos“ Istorijos in-to Feodalizmo istorijos sektoriaus j. m. b. *Zigmantas Kiaupa* perskaitė pranešimą „Dėl Kauno rotušės statybos ir perstatymų“.

* * *

1974.XI.15 Istorijos in-to bendradarbiams apie savo mokslinius tyrinėjimus pasakojo Lietuvos TSR MA svečias, Paryžiaus Naujosios istorijos mokslinių tyrimų nacionalinio centro Slavotyros in-to vyr. asistentas prof. *Danielis Bovua (Beauvois)*, renkantis medžiagą temai „Vilniaus švietimo apygardos veikla 1803—1925 m.“

Ekspedicijos

ARCHEOLOGINIŲ PAMINKLŲ TYRINĖJIMAI 1974 METAIS

1974 m. respublikos archeologinius paminklus tyrinėjo Lietuvos TSR MA Istorijos in-tas (toliau II), Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko un-to Lietuvos TSR istorijos katedra (toliau — VVU), Vilniaus Valstybinio pedagoginio in-to TSRS istorijos katedra (toliau —

VVPI), Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba (toliau — MMT), Lietuvos TSR Istorijos ir etnografijos muziejus (toliau — IEM), Kau-no Valstybinis istorijos muziejus, Trakų istorijos muziejus, Biržų, Klaipėdos, Mažeikių ir Telsių kraštotyros muziejai bei Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Šilalės rajono skyrius. Buvo tęsiami kelių anksčiau pradėtų kasinėti paminklų tyrinėjimai (Nida, Egliškiai, Neravai (Grigiškės) ir kt.), kai kurių — užbaigti (Pajuostis, Pakalniškiai, Zabeliškės), taip pat pradėti eilės kitų paminklų tyrinėjimai (Aukštieji Rusokai, Bandužiai ir kt.). Tyrinėjimų apimtis labai nevienoda: dalis paminklų tyrinėta plačiau (Dapšiai, Gėluva, Kavarskas, Nida, Zastaučiai), daugelio kitų apsiribota tik žvalgomojo pobūdžio tyrinėjimais (Pumpurai, Raudonėnai, Žaduvėnai ir kt.).

Tyrinėti archeologiniai paminklai yra įvairių laikotarpių: viena akmens amžiaus stovykla (Nida), vienas ankstyvojo geležies amžiaus pilkapynas (Egliškiai), keletas II—XII a. pilkapynų (Aukštieji Rusokai, Muoriškiai, Pajuostis, Zastaučiai, Žaduvėnai ir kt.) ir to laikotarpio senkapių (Bandužiai, Jakštaičiai-Meškiai, Kaštaunaliai, Meldiniai, Seredžius ir kt.), keletas XV—XVII a. senkapių (Gėluva, Kavarskas, Onciškiai ir kt.) bei kitų neaiškiaus pobūdžio paminklų. Iš viso 10-yje pilkapynų ištirti 39 pilkapiai iš II—XII a., 7 senkapiuose apie 120 to paties laikotarpio žmonių bei 4 žirgų kapai ir XV—XVIII a. 8 senkapiuose dar apie 620 žmonių kapų. Mažiausiai 1974 m. tyrinėti piliakalniai.

Kasinėjama buvo 37 vietovėse. Pateikiame duomenis apie tyrinėjimų apimtį ir rezultatus paminklų grupėmis.

I. Stovyklos, piliakalniai ir gyvenvietės

1. Nida (Kursių nerija). II tėsė 1973 m. pradėtus neolitinės stovyklos tyrinėjimus į pietus ir pietvakarius nuo Nidos. Ištirtas dar 940 m² plotas, aptikta daug virvelinės keramikos, akmeninių ir gintarinių dirbinių. Radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo ist. dr. R. R i m a n t i e n ė.

2. Dapšiai (Mažeikių raj.). II ištyrė kairiajame Varduvos krante išlikusią piliakalnio dalį — aikštelę ir pylimus — iš viso 431 m² plotą ir šalia (slėnyje ir aukštumoje) buvusios gyvenvietės pėdsakus — 147 m² plotą. Piliakalnyje aptiktas kultūrinis sluoksnis iš I tūkstantm. pr. m. e. iki XIII a., o gyvenvietėje — iš m. e. I tūkstantm. vidurio iki XIII amžiaus. XX a. pradžioje piliakalnio aikštelėje yra buvusios kaimo kapinaitės. Radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo ist. k. J. S t a n k u s.

3. Pumpurai (Mažeikių raj.). Kairiajame Ventos krante esančios piliakalniu vadinamos kalvos aikštelės pietvakarinėje dalyje II ištyrė 12 m² perkasą ir keturis 2×2 m dydžio šurfas. Kultūrinio sluoksnio nerasta, aikštelėje aptikti XVII—XVIII a. 3 žmonių kapai. Radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo ist. k. J. S t a n k u s.

II. Pilkapiai ir senkapiai

1. Aukštieji Rusokai (Vilniaus raj.). Miške esančioje apie 30 pilkapių grupėje II ištyrė 8 pilkapius. Kai kuriuose iš jų buvo akmenų vainikai. Viename pilkapyje aptikti suardytų žmogaus griaučių pėdsakai (V a.?), o keliuose — VI—XII a. sudegintų mirusiųjų kapai. Kituose pilkapiuose kapų nerasta. Radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo ist. dr. R. K u l i k a u s k i e n ė.

2. Baisogala (Radviliškio raj.). Miestelio teritorijoje statybų metu rasta žmonių kaulų ir VI—IX a. radinių. MMT pietrytinėje miestelio dalyje ištyrė kelis iš viso 82 m² ploto perkasus, kapų nerasta.

Tyrinėjimams vadovavo koordinacinės grupės vadovas M. Č e r n i a u s k a s.

3. Bandužiai (Zardė) (Klaipėdos raj.). II ir Klaipėdos kraštotyros muziejus tyrinėjo senkapį, esantį apie 1 km į rytus nuo piliakalnio šalia senųjų kaimo kapinaičių, žinomą nuo XIX a. pabaigos iš įvairių atsitiktinių radinių. Buvo ištirtas 230 m² plotas, rasta III—VI a. 11 kapų. Mirusieji laidoti nedeginti, pastebėti kapus supusių akmenų vainikų fragmentai, taip pat aptikta pavienių radinių iš suardytų II—XII a. kapų. Radiniai perduoti Klaipėdos kraštotyros muziejui.

Tyrinėjimams vadovavo ist. k. L. Vaitkunskienė.

4. Budraičiai (Kelmės raj. Tytuvėnų apyl.). Rytinėje kaimo dalyje, šalia pelkės esančioje kalvelėje buvo randama žmonių kaulų ir senienu. MMT ištyrė 36 m² plotą. Aptikti vieni žmogaus griaučiai su IV—VI a. įkapėmis, keli paskiri šio laikotarpio dirbiniai ir suardyti XVI—XVII a. kapų. Radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo archeologų grupės vadovas J. Markelevičius.

5. Egliškiai (Kretingos raj.). Šalia 1969 m. ištirto pilkapiro iš pietvakarių pusės II atidengė antrą, apie 9,5 m skersmens pilkapį, turėjusį centre kitą vainiką — rentinį, ir aptiko 8 sudegintų ir 2 nedegintų mirusiųjų kapus, taip pat greta esantį trečią pilkapį su 17—18 m skersmens išoriniu akmenų vainiku ir centre esančiais akmenų statiniais. Trečiajame pilkapyje rasta 13 sudegintų ir 9 nedegintų mirusiųjų kapai. Dalis sudegintųjų mirusiųjų kapų buvo urnose, dalis — dar apdėti akmenimis. Nedegintų mirusiųjų kapuose gausiau bronzinių papuošalų. Pilkapiai datuojami I tūkstantm. pr. m. e. antrąja puse. Radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo ist. k. E. Grigalavičienė.

6. Flerijoniškė (Kelmės raj.). Šalia Bliūzo kalnu vadinamo piliakalnio esančios žvyrduobės pietiniame ir vakariniame pakraščiuose MMT ištyrė 30 m² plotą ir rado 8 XVII—XVIII a. kapus.

Tyrinėjimams vadovavo archeologų grupės vadovas J. Markelevičius. Radiniai perduoti IEM.

7. Gėluva (Raseinių raj.). Į rytus nuo piliakalnio, dešinėje kelio į Gėluvą aukštumoje II ištyrė 4200 m² plotą — XVI—XVII a. buvusios kalvinų bažnyčios vietą ir jos aplinką. Surasti smarkiai apardyti 20×13 m dydžio bažnyčios pamatai, jos viduje buvusių dviejų laidojimo rūsių-kriptų likučiai. Bažnyčios viduje ir apie ją aptikta apie 370 geriau išlikusių XVI—XVII a. kapų, V—VI a. 3 kapai ir keli šio laikotarpio radiniai. Mirusieji laidoti nedeginti. Radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo ist. k. V. Urbanavičius.

8. Jakštaičiai-Meškiai (Šiaulių raj.). Buvo tęsiami praėjusiais metais pradėti tyrinėjimai senkapio, esančio tarp šių kaimų kairiajame Dubysos krante, į šiaurę nuo Bubių piliakalnio. II ir IEM ištyrė dar 1100 m² plotą ir aptiko VIII—XIII a. 56 kapus: 3 sudegintų, 53 nedegintų mirusiųjų. Radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo ist. k. V. Urbanavičius.

9. Juljanava (Parupė) (Biržų raj.) Kairiajame Nemunėlio krante, slėnyje, šalia sodybos, ariant buvo aptikta pilkapiro pėdsakų. MMT ištyrė 20 m² perkasą, aptiktas tik maišytos žemės sluoksnelis ir geležinis peiliukas, kuris perduotas Biržų kraštotyros muziejui.

Tyrinėjimams vadovavo archeologų grupės vad. J. Markelevičius.

10. Kaštaunaliai (Šilalės raj.). Tarp kaimo sodybų, apie 1—1,5 ha plote, randama II—XII a. radinių. Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Šilalės rajono skyrius ištyrė statybai reikalingą 5×6 m² plotą, aptiko VII—VIII a. 4 kapus. Mirusieji laidoti nedeginti. Radiniai perduoti Telšių kraštotyros muziejui.

Tyrinėjimams vadovavo draugijos narys V. Statkevičius.

11. Kavarskas. Į vakarus nuo miestelio, Pienios dešiniajame krante, yra Kopyčkalniu vadinama kalva, kurios paviršiuje žymu mūrinio pastato pėdsakų. Bandant kasti žvyrą, čia rasta žmonių kaulų, monetų, žalvarinių papuošalų. II ištyrė 776 m² plotą, aptiko 12×17 m dydžio mūrinio keturkampio pastato — bažnyčios — pamatus, kai kur išlikusius iš plytų ir akmenų mūrų sienų fragmentus iki 1 m aukščio ir rytiniame gale buvusios kriptos su cilindriniais skliautais žymes. Kriptoje rasta suardyty kapų, vakarinėje bažnyčios dalyje — 29 geriau išlikę griaučiai ir suardyty kapų. Kai kurie jų suardyti, kasant griovį bažnyčios pamatams. Aplink bažnyčią iširtame plote aptikti dar 142 kapai. Jie datuojami XVI—XVII a., o bažnyčia — XVII amžiumi. Radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo ist. k. V. Urbanavičius.

12. Lapučiai (Kelmės raj.). MMT ištyrė 2 suardyty pilkapių vietas. Viename iš jų dar rasti griaučiai be įkapių ir keletas radinių iš suardyty kapų, kitame — vyro ir vaiko griaučiai. Šalia pilkapių atidengtas dar 10 m² plotas, aptikti dar vieni griaučiai su negausiomis įkapėmis ir kiti — be įkapių. Radiniai datuojami II—IV amžiumi. Jie perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo archeologų grupės vad. J. Markelevičius.

13. Meldiniai (Pakruojo raj.). IEM patikrino kasant žvyrą suardyto senkapio teritoriją, ištyrė dar 487 m² plotą, aptiko 3 griaučius su negausiomis VI—VIII a. įkapėmis, 10 griaučių su XVII a. įkapėmis ir be įkapių bei pavienių radinių iš suardyty VIII—XII a. kapų. Radiniai saugomi IEM.

Tyrinėjimams vadovavo v. m. b. E. Butėnienė.

14. Muoriškiai (Biržų raj.). MMT ir Biržų kraštotyros muziejus ištyrė du iš penkių čia išlikusių pilkapių. Jie apardyti, buvę su akmenų vainikais. Viename pilkapyje aptikti III—IV a. 9 kapai, kitame — 17 kapų bei pavienių radinių iš suardytų to paties laikotarpio kapų. Mirusieji laidoti nedeginti. Radiniai perduoti Biržų kraštotyros muziejui.

Tyrinėjimams vadovavo archeologų grupės vad. J. Markelevičius.

15. Neravai (Grigiškės) (Trakų raj.). II ir VVU tęsė pilkapyno tyrinėjimus, pradėtas 1972 m., ištyrė dar 7 pilkapius, kai kurie iš jų buvo su akmenų vainikais. Viename pilkapyje kapų nerasta, likusiuose aptikta nuo 3 iki 8 sudegintų mirusiųjų kapų su VI—IX a. įkapėmis. Radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo ist. k. O. Kuncienė ir VVU Lietuvos TSR istorijos katedros vyr. laborantė D. Bešėnienė.

16. Noruišiai (Kelmės raj.). Buvusių pilkapių vietoje ariamame lauke MMT iškasė kelis perkasus ir aptiko apardytus griaučius su III—IV a. įkapėmis bei kelis XVII a. kapus. Radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo archeologų grupės vad. J. Markelevičius.

17. Oncišškiai (Lazdijų raj.). MMT tyrinėjo du senkapius. Pirmasis iš jų buvo apardytas, tvarkant Balkasodžio—Noragėlių kelią. Apardytame krašte rasti išlikę 5 griaučiai su menkomis XVII a. įkapėmis. Antrasis senkapis yra apie 600—700 m į rytus nuo pirmojo, laukuose esančioje kalvelėje. Čia iškastas 48 m² perkasas, rasti XVII—XVIII a. 27 kapai. Abiejų senkapių radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo archeologų grupės vadovas J. Markelevičius.

18. Pajuostis (Panevėžio raj.) VVPI ištyrė likusius 5 pilkapius ir užbaigė šio paminklo archeologinius kasinėjimus, pradėtas 1971 m. (1971—1974 m. iš viso ištirtas 21 pilkapis). Buvo aptikti II—III a. dar 4 kapai ir keletas dirbinių iš suardytų to paties laikotarpio bei XVII—XVIII a. 28 kapai. Radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo doc. M. Michelbertas.

19. Pakalniškiai (Šakių raj.). Kauno Valstybinis istorijos muziejus ir II tęsė bei užbaigė išlikusios senkapio dalies kasinėjimus (Kauno Valstybinis istorijos muziejus senkapį tyrinėjo 1963, 1964, 1966, 1971—1973 m.). 1974 m. buvo ištirtas 694 m² plotas senkapio pietvakarių krašte, aptikti dar 3 žirgų griaučiai ir pavienių X—XIII a. radinių. Radiniai perduoti Kauno Valstybiniam istorijos muziejui.

Tyrinėjimams vadovavo j. m. b. J. Antanavičius.

20. Piepaliai (Radviliškio raj.). Senkapio teritorijoje, kurioje ūkinių darbų metu buvo rasta VIII—XII a. papuošalų, MMT iškasė kelis bandomus perkasus, iš viso 25 m². Nei kapų, nei dirbinių nerasta.

Tyrinėjimams vadovavo koordinacinės grupės vad. M. Černiauskas.

21. Raudonėnai (Jurbarko raj.). Į šiaurę nuo kaimo kapinių, gana dideliame plote nuo seno vėjas išpustydavo arklių griaučių ir X—XIII a. būdingų dirbinių. Suardyto senkapio vietoje buvo kasamas smėlis. MMT karjero pakraščiuose ištyrė 150 m² plotą, bet kapų neberado. Tik kapinių šiauriniame pakraštyje, iškasus 10 m² bandomą perkasą, aptikti žirgo griaučiai. Radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo archeologų grupės vad. J. Markelevičius.

22. Seredžius (Jurbarko raj.). Miestelio pietryčių dalyje, 1936—1937 ir 1964 m. tyrinėto senkapio teritorijoje, MMT ištyrė dar 250 m² plotą ir rado 12 griaučių, kai kurie iš jų su III—IV a. įkapėmis. Radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo archeologų grupės vad. J. Markelevičius.

23. Strėva (Trakų raj.). Miško dalyje, vadinamoje Karališkąja Virtuve, esančioje pilkapių grupėje. Trakų istorijos muziejus ištyrė sampilus, paardytus 1972 m., sprogdinant kelmus. Dviejuose iš jų surasti apdegę X—XII a. žirgo aprangai būdingi daiktai. Radiniai saugomi Trakų istorijos muziejuje.

Tyrinėjimams vadovavo skyriaus vedėjas A. Girininkas.

24. Stulgiai (Šakių raj.). Į šiaurę nuo piliakalnio, Milžinkapiu vadinamoje kalvelėje, II ištyrė 24 m² plotą. Aptikti 7 žmonių griaučiai be įkapių, suardytų kapų bei XVII a. pirmosios pusės 9 monetos. Radiniai perduoti Kauno Valstybiniam istorijos muziejui.

Tyrinėjimams vadovavo j. m. b. J. Antanavičius.

25. Vabalninkas. Tarybų gatvėje esančio senkapio teritorijoje MMT ištyrė 30 m² plotą. Rasti du XVII a. kapai. Radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo archeologų grupės vad. J. Markelevičius.

26. **Vilkiautinis** (Varėnos raj.). VVU Lietuvos istorijos katedra tęsė 1973 m. pradėtus iš akmenų krautų pilkapių — krūsnų tyrinėjimus, ištyrė dar du pilkapius ir dalį vieno ilgo pilkapio. Aptikti sudegintų mirusiųjų VI—VIII a. kapai. Radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo doc. P. Kulikauskas.

27. **Zabieliškės** (Salčininkų raj.). IEM ištyrė čia trečią — paskutinį pilkapį (pirmieji du ištirti 1972 ir 1973 m.). Aptikti du sudegintų mirusiųjų V—VI a. kapai. Radiniai saugomi IEM.

Tyrinėjimams vadovavo v. m. b. E. Butėnienė.

28. **Zastaučiai** (Mažeikių raj.). Mažeikių ir Telsių kraštotyros muziejai ištyrė apie 800 m į vakarus nuo 1972 m. tyrinėto X—XVIII a. senkapio esančius 7 pilkapius. Pilkapius juosė akmenų vainikai. Penkiuose pilkapiuose aptikti 33 kapai (nuo 3 iki 10 kapų viename pilkapyje) su II—IV a. įkapėmis, vienas sudeginto mirusiojo kapas be įkapių ir II—IV a. dirbinių iš suardytų kapų. Visai greta pilkapių iš šiaurvakarių pusės prie Ventos buvo nedidelė kalvelė. Ištirtas jos 476 m² plotas, aptikti 27 žmonių griaučiai su IV—V a. įkapėmis bei pavienių to paties laikotarpio radinių iš suardytų kapų. Radiniai saugomi Mažeikių kraštotyros muziejuje.

Tyrinėjimams vadovavo Telsių kraštotyros muziejaus v. m. b. V. Valatka.

29. **Žaduvėnai** (Telsių raj.). 1973 m. vienoje kalvoje pradėjus kasti žvyrą, aptikta žmonių kaulų ir III—IV a. papuošalų, kurie pateko į Telsių kraštotyros muziejų. Muziejus žvyruobės pakraštyje ištyrė 57 m² plotą, aptiko 7 m skersmens akmenų vainiko dalį ir 3 apardytus žmonių griaučius su negausiomis įkapėmis. Paaikškėjo čia buvus pilkapių, kurie suardyti dirbant laukus. Radiniai saugomi Telsių kraštotyros muziejuje.

Tyrinėjimams vadovavo v. m. b. V. Valatka.

III. Kiti tyrinėti paminklai

1. **Grybiškės** (Salčininkų raj.). Į archeologinių paminklų sąrašą buvo įtraukta pilkapį primenanti kalvelė, esanti miške šalia kelio į Ramoškus. IEM bandė ją kasinėti, aptiko pirmojo pasaulinio karo (1915 m.) kapus.

Tyrinėjimams vadovavo v. m. b. E. Butėnienė.

2. **Igauniai** (Biržų raj.). Nemunėlio kairiajame krante, dirbamų laukų pakraštyje buvo 3 į pilkapius panašios kalvelės — sampilai. MMT jas ištyrė, rado XVII—XVIII a. (?) kalkių degimo krosnis.

Tyrinėjimams vadovavo archeologų grupės vad. J. Markelevičius.

3. **Kušleikiai** (Kelmės raj.). Kapmilžiu, arba Velniakapiu, vadinamoje vietoje, kur spėliota buvus pilkapių, MMT ištyrė 15 m² perkasą, kapų nerado.

Tyrinėjimams vadovavo archeologų grupės vadovas J. Markelevičius.

4. **Pažvarkulis** (Kelmės raj.). Piliakalniu vadinamoje kalvoje MMT iškasė 5 m² ir 4 m² šurfus, kultūrinio sluoksnio nerado.

Tyrinėjimams vadovavo archeologų grupės vadovas J. Markelevičius.

5. **Ruzgai** (Mažeikių raj.). Varduvos dešiniajame krante, beveik priešais Dapšių piliakalnį, netoli Alkos brastos, yra kalva, kiek primenanti piliakalnį, galimas daiktas, seniau vadinta Alka. II iškasė kelis 72 m² ploto perkusus, aptiko tik apie 0,2 m storio sluoksnelį su smulkiais angliukais.

Tyrinėjimams vadovavo j. m. b. A. Merkevičius.

6. **Vaiduloniai** (Radviliškio raj.). Buvusio ūkinio (?) pastato pamatų kampe išliko akmuo su smailiadugniu dubeniu. MMT šalia jo ištyrė 30 m² plotą. Pastato viduje rasta daug gyvulių kaulų ir XVIII—XIX a. keramikos. Radiniai perduoti IEM.

Tyrinėjimams vadovavo koordinacinės grupės vadovas M. Černiauskas.

Be to, toliau buvo žvalgomi archeologiniai paminklai. II j. m. b. A. Girininkas žvalgė Anykščių ir Rokiškio rajonų akmens amžiaus stovyklas, MMT archeologų grupė rinko duomenis apie respublikinės reikšmės archeologinius paminklus Kelmės ir Jurbarko rajonuose.

A. Tautavičius

ETNOGRAFINĖS EKSPEDICIJOS 1974 METAIS

1974 m. Lietuvoje etnografinės ekspedicijas rengė Lietuvos TSR MA Istorijos in-tas, Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko un-tas, Vilniaus Valstybinis pedagoginis in-tas, Vilniaus Inžinerinio statybos in-to Architektūros fak-tas, Lietuvos TSR Istorijos ir etnografijos mu-

ziedus, Lietuvos TSR Liaudies buities muziejus, Vilniaus Valstybinis dailės muziejus, Kauno Valstybinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, LTSR Kultūros ministerijos Mokslinė mediodinė paminklų apsaugos taryba¹.

Istorijos in-to etnografinės ekspedicijos tyrinėjo Tarybų Lietuvos kaimo ir miesto kultūrą ir buitį. Jos dirbo Anykščių, Biržų, Kėdainių, Klaipėdos, Kretingos, Kupiškio, Jonišio, Jurbarko, Mažeikių, Molėtų, Panevėžio, Pakruojo, Pasvalio, Plungės, Raseinių, Rokiškio, Skuodo, Šiaulių, Šilalės, Šilutės, Sirvintų, Švenčionių, Tauragės, Telšių, Ukmergės, Utenos, Varėnos, Zarasų rajonuose; Kaune buvo tyrinėjama pramonės darbininkų buitiss ir kultūra.

Ekspedicijos buvo stacionarinės ir maršrutinės. Joms vadovavo I. Butkevičius. Ekspedicijų dalyviai įvairiu metu dirbo kaime ir mieste 5 mėnesius. Darbai buvo pradėti 1974 m. birželio 1 d., užbaigti — spalio 31 d. Pagal tyrinėjimų objektus, vietą ir laiką ekspedicijos buvo paskirstytos į 10 grupių. Temų vykdytojams talkininkavo 11 architektų, 13 dailininkų grafikų, 7 dailininkai — vyr. laborantai.

Ekspedicijos dalyviai rinko medžiagą šioms temoms: 1) vandens ir vėjo malūnai, 2) derliaus nuėmimo ir kūlimo įrankiai, 3) maistas (V. Milius), 4) linų ūkis ir papročiai (A. Vyšniauskaitė), 5) vyrų drabužiai (V. Kulikauskienė), 6) transporto priemonės (J. Laniauskaitė), 7) gyvulininkystė (R. Merkienė), 8) žvejyba (V. Morkūnas), 9) Lietuvos kaimo naujosios gyvenvietės, sodybos, trobesiai (I. Butkevičius), 10) miesto darbininkų kultūra ir buitiss (A. Daniliauskas).

V. Milius birželio antroje pusėje tęsė Žemaitijos vandens malūnų tyrinėjimus. Palei Jūrą ir jos intakus jis surinko duomenis apie 68 malūnų statybinę medžiagą, techninius įrengimus, kam jie įvairiu metu priklausė. Dauguma tų malūnų, pasak tyrinėtojo, sunyko per pastaruosius dešimtmečius, tad duomenys apie juos gauti iš vyresnio amžiaus žmonių pasakojimų. Kai kuriuose malūnuose berasta fiksuoti tik vienas kitas daiktas.

Geriausiai išlikęs Genitalės malūnas, esąs prie to paties vardo upelio Šilalės raj., Kvėdarnos apyl., Gražjūrio kaime. Kas jame rasta, buvo detaliai suinventorizuota.

Biržų, Kupiškio, Panevėžio rajonuose V. Milius rinko aprašomąją ir iliustracinę medžiagą apie valstiečių ūkiuose XIX a. pab. ir XX a. pradž. naudotus derliaus nuėmimo ir kūlimo įrankius. Surinkta duomenų apie vienarankę dalgelę su grėbliuku, jos naudojimo laiką, ilgakotės dalgės tipų kitimą šio amžiaus pradžioje, kūlimo velenų tipus ir kitus įrankius. Toji medžiaga įgalino detaliau nušviesti žemdirbystės įrankių raidą Lietuvoje, taip pat lietuvių ir latvių valstiečių kultūrinius kontaktus. Užrašytas pasakojimas apie riebalų vartojimą maistui XX a. pradžioje.

A. Vyšniauskaitė tyrinėjo linininkystę Šiaulių, Radviliškio, Jonišio rajonuose ir kartu susipažino su Šiaulių „Ausros“ Istorijos-etnografijos muziejaus linininkystę liečiančiais 1937—1939 m. ekspedicijų eksponatais bei archyvine medžiaga. Ji nustatė, kad šiuose rajonuose linininkystė buvo gana aukšto lygio. Linų stiebeliai čia buvo apdirbami abiem būdais: mirkymu ir klojėjimu rasoje. Jonišio rajono šiaurinėje dalyje ir Šiaulių rajono vakarinėje dalyje linai mirkyti markose. Tyrinėtoja ypač domėjosi, kaip buvo paruošiama dirva linams sėti, kiek jų sėta įvairaus dydžio ūkiuose, kokių būta linų rovimo papročių, linams džiovinti jaujų įrengimų ir kt. Ji nustatė, kad linai dažniausiai buvo sėjami į plėšinį, XX a. pradž. triskart suariamą: vieną kartą iš rudens ir dukart pavasarį. Ariama buvo skersai ir išilgai ankstesnio arimo, kad žemė labiau susismulkintų. Akėjama irgi daug kartų skersai ir išilgai arimo. Tyrinėtoja užfiksavo ir šiuose rajonuose žinomas linų rovimo talkas, rovimo procesus. Pastebėta, kad buvo raunama šeimininko „užbrendamais“ „barais“. Linarovio pabaigtuvėms kai kur buvo duodama alaus, o rovėjos parnešdavo šeimininkei linų vainiką. Linai džiovinta tik jaujose. XX a. daugiausia minta mašinomis. Šiuose rajonuose vienodai buvo paplitę abiejų tipų linamynės: tiltinė (apie Žagarę vadinta „gulstine“) ir veleninė. Žagarės apylinkėse XIX a. pab. buvo naudojamos ir dviejų volų rankinės medinės linų laužiamosios mašinos. Ekspedicijos metu buvo patikslintas kotinių šepelių su mediniais dantimis paplitimo arealas.

Vyrų drabužių tyrimus šiauriniuose, šiaurrietiniuose ir vakariniuose respublikos rajonuose tęsė V. Kulikauskienė. Ekspedicijos metu ji patikslino kai kurių vyrų drabužių, kaip antai, bekešo, spalvotų viršutinių drabužių (kelnių, liemenių), „dubitavų“ pirštinių paplitimo ribas ir išnykimo laiką. Daug dėmesio tyrinėtoja kreipė į drabužių bei jų dalių terminologiją. Išaiškinta, kad tuo pačiu terminu dažnai vadinamos visai skirtingos drabužių dalys ir, priešingai, neretai ta pati drabužių dalis arba visas drabužis įvairiose vietose skirtingai vadinami. Pvz., švarkas, Klaipėdos raj. — šarkas, Zarasų — žiponas,

¹ Straipsnis parengtas, remiantis temų vykdytojų ataskaitomis.

Rokiškio — ploščiuokas, Pasvalio — žakietas, Pakruojo — mantelės, Skuodo — jakas, Kretingos — sernėga ir t. t. Remdamasi terminologija, tyrinėtoja galės nustatyti kai kurių drabužių atsiradimo ir išnykimo laiką, patikslins drabužių sukirpimą bei nešiojimo būdą.

Šiaurinėje ir vakarinėje Lietuvoje valstiečių transportu domėjosi J. Lančiauskaitė. Jos surinkti duomenys rodo, kad XIX a. pab.—XX a. pradž. šiaurinėje Lietuvoje valstiečių ūkiuose buvo naudojami trumpi, neišardomi, vienu arkliu kinkomi vežimai — vežėčios. Dėl skirtingai įrengiamos viršutinės dalies jų čia būta dvejopų. Jos nyko, XX a. trečiajame — ketvirtajame dešimtmėčiuose plintant skirtingos konstrukcijos vežimams su judama priekine ir užpakalinę dalis jungiančia kartimi — pertrauku. Ekspedicijos metu taip pat siekta nustatyti vežėčių ir kai kurių jų atmainų — vežėčių — platformų su lygiu plokščiu viršumi išplitimo ribas XIX a. pab.—XX a. pradžioje. Tyrinėjant klaipėdiškių vežimus, atkreiptas dėmesys į jų konstrukcines ypatybes, „turgaus vežimų“ (kartais naudojamų ir kaip šventinių) viršutinės dalies įrengimą. Rinkta medžiaga ir apie valstiečių roges bei pakinktus.

Gyvulininkystę tyrinėjo R. Merkienė Akmenės, Joniškio, Mažeikių, Plungės, Telšių, Skuodo rajonuose. Tyrinėtojos sukaupti duomenys rodo, kad per pastaruosius 80 metų gyvulių priežiūra gerokai pasikeitė. Pasikeitimo priežastis buvo socialiniai-ekonominiai (ūkio specializacijos kitimas) ir kai kurie kiti veiksniai. XX a. pradžioje daugelyje kaimų viso kaimo gyvuliai tebebuvo ganomi bendrai. Vienkiemiuose gyvulius ganė atskirai savo šeimos narys arba samdytas piemuo. Dvaruose gana dažnai buvo kartu ganomi dvaro ir kumečių gyvuliai. XX a. trečiajame — ketvirtajame dešimtmėčiuose karves ir avis pradėta rīsti, o kiaušes — per vasarą laikyti užvaruose prie tvartų arba tvartuose. Pastarasis būdas naudojamas ir kolūkiuose. Pastebėta, kad per paskutinius du dešimtmėčius pašarai gyvuliams, jų paruošimas ir pernešimo priemonės smarkiai pasikeitė.

Svenčionių ir Ignalinos rajonų ežeruose, Kuršių mariose ir Nemuno deltoje apie Lietuvos vidaus vandenų žvejybą, jos priemonės, būdus ir papročius XIX a. pab.—XX a. pagal specialią anketą žinias rinko V. Morkūnas. Buvo piešiami ir fotografuojami žvejybos įrankiai. Vakarinėje Lietuvoje tyrinėtojas daugiausia užfiksavo verslinės žvejybos objektų, labiausiai paplitusių pastaraisiais dešimtmėčiais. Senosios tradicinės žvejybos priemonių rasta labai mažai, nes ir senųjų vietinių gyventojų čia išliko labai nedaug. Dabartiniai žvejai daugiausia yra atsikėlę iš įvairių respublikos vietų. Dėl to surinkta medžiaga apie žvejybą iš negausių vietinių žvejų turi didelę vertę.

Apie verslinę žvejybą XIX a. pabaigoje—XX a. V. Morkūnas surinko medžiagos ir rytų Lietuvoje.

Šiuolaikinės kolūkiečių buities ir kultūros klausimus tyrinėjo I. Butkevičius. Pagrindinis dėmesys skirtas Lietuvos socialistinio kaimo gyvenviečių raidai atskleisti nuo 1952 m. iki šių dienų. Buvo dirbama Utenos, Zarasų, Rokiškio, Kupiškio, Anykščių, Panevėžio, Pasvalio, Pakruojo, Joniškio, Ukmergės, Molėtų ir Širvintų rajonuose. Iširtos 56 naujos kolūkių ir tarybinių ūkių gyvenvietės. Paaikškėjo, kad rytų Lietuvoje naujųjų žemės ūkio gyvenviečių statyboje pirmauja Ukmergės rajonas. Nemažai gyvenviečių kuriasi Panevėžio, Kupiškio rajonuose. Jos statomos ir kituose rytų Lietuvos rajonuose. Nužymėti naujų gyvenviečių vietos parinkimo principai, padaryti pirmaujančių gyvenviečių planai, inventorizuoti trobesiai. Pažymėtina, kad šiame krašte dauguma gyvenviečių kuriama prie buvusių miestelių ar kaimų. Senasis miestelis ar kaimas sudaro tik dalį gyvenvietės, o visa kita užstatoma naujai. Yra viena kita gyvenvietė, pastatyta plyname lauke (pvz., Dainava, Ukmergės raj.). Tokios gyvenvietės, nesuvaržytos senais pastatais, būna racionaliau išplanuotos. Įdomios medžiagos surinkta apie kolūkiečių naujųjų namų statybą, plintančius statybinius tipus. Kreiptas dėmesys ir į senųjų kaimų atnaujinimą bei jų pritaikymą naujoms sąlygoms. Rinkti duomenys apie vienkiemių likvidavimą ir jų perkėlimą į naujasias gyvenvietes.

Tyrimų duomenys parodė, kad įvairiuose Lietuvos etnografiniuose rajonuose šiuolaikinė buitis, be bendrų, turi ir savitų bruožų. Juos nustatyti ir yra etnografų uždavinys.

Lietuvos miestų materialinę kultūrą nagrinėjas A. Daniliauskas su savo grupe rinko medžiagą apie XX a. trečiojo — ketvirtojo dešimtmėčių Kauno vidutinių miestiečių (inteligentų ir kt.) buitį: drabužius, baldus, mitybą, namų apyvoką. Be to, buvo fotografuoti ir architektūriniai objektai.

Tyrinėtojas nustatė, kad sparčiai plinta tarptautinio pobūdžio materialinės kultūros reiškiniai ir formos, bandymas išsaugoti ir atgaivinti etnines tradicijas ano meto socialinėmis-ekonominėmis sąlygomis. Surinkta medžiaga duoda galimybę palyginti įvairių socialinių miestietijos sluoksnių buitį kapitalistinėje visuomenėje.

Be to, Istorijos in-to ekspedicijų dalyviai talkininkavo ir kitoms įstaigoms: įgijo eksponatų Istorijos-etnografijos muziejui (V. Milius); sudarė įgytinų etnografinių objektų sąrašus (I. Butkevičius, V. Milius) Liaudies buities muziejui, apie papildomai saugotinas paminklinės reikšmės sodybas ir trobesius informavo (I. Butkevičius, V. Milius) Paminklų apsaugos tarybą.

1974 m. Instituto etnografinės ekspedicijos atsakė į anketas, padarė aprašų, brėžinių, piešinių, fotonuotraukų:

I. Aprašai ir užpildytos anketos:

1. Žemdirbystės įrankių, malūnų, maisto	— 75 ap.
2. Linininkystės	— 50 "
3. Vyrų drabužių	— 32 "
4. Transporto	20 anketų — 21 "
5. Gyvulininkystės	— 24 inform.
6. Žvejybos	23 anketos — 40 ap.
7. Naujųjų gyvenviečių ir kitos liaudies architektūros	— 82 "
8. Miestų darbininkų buities	— 50 "

II. Brėžiniai ir piešiniai:

1. Žemdirbystės įrankių, malūnų, maisto	— 122 vnt.
2. Linininkystės	— 78 "
3. Vyrų drabužių	— 34 "
4. Transporto	— 50 "
5. Gyvulininkystės	— 105 "
6. Žvejybos	— 210 "
7. Naujųjų gyvenviečių ir kitos liaudies architektūros	— 222 "
8. Miestų darbininkų buities	— 100 "

III. Nufotografuota:

1. Žemdirbystės įrankių, malūnų, maisto	— 108 kadrai
2. Linininkystės	— 25 "
3. Vyrų drabužių	— 30 "
4. Transporto	— 150 "
5. Gyvulininkystės	— 245 "
6. Žvejybos	— 480 "
7. Naujųjų gyvenviečių ir kitos liaudies architektūros	— 1560 "
8. Miestų darbininkų buities	— 210 "

Surinkta etnografinė medžiaga papildoma naujais duomenimis materialinės ir dvasinės liaudies kultūros tyrimams. Ji bus panaudota planiniams darbams.

Vilniaus Valstybinio pedagoginio in-to TSRS istorijos katedra šiais metais organizavo dvi etnografinės mokomojo pobūdžio ekspedicijas. Istorijos fakulteto I kurso 36 studentai, vadovaujami doc. G. Tallat-Kelpšaitės-Niunkienės, nuo liepos 1 iki 26 d. dirbo Šilutės raj. Kintų apylinkėse. Etnografinės praktikos tikslas — supažindinti studentus su etnografinės medžiagos rinkimo metodika ir užfiksuoti vietinių pamario gyventojų materialinės bei dvasinės kultūros elementus. Etnografinė medžiaga rinkta anketinės apklausos metodu šioms temoms: 1) liaudies technika, 2) pirminis linų apdirbimas, 3) kanapių auginimas ir apdirbimas, 4) keliai, lieptai, keltai, brastos, 5) sausumos susisiekimo priemonės, 6) kapiinės, 7) gyvulininkystė, 8) moterų drabužiai, 9) senieji ir dabartiniai lietuvių liaudies vestuvių papročiai, 10) laidotuvių papročiai, 11) maistas, 12) liaudies pedagogika, 13) žvejyba, 14) Kintų J. Čiulados žuvininkystės ūkio raidos bruožai ir dabartis. Sudaryti 77 aprašai, nufotografuota 210 etnografinių objektų. Surinkta 16 žvejybos įrankių, kurie perduoti Šilutės kraštotyros muziejui. Ši medžiaga bus panaudota pranešimui 1974 m. etnografinėms ekspedicijoms aptarti.

Pagal LTSR MA Istorijos in-to Etnografijos sektoriaus sudarytą „Kolūkiečio šeimos anketa“ liepos 1—14 d. Pedagoginio in-to Užsienio kalbų fakulteto lenkų kalbos ir literatūros specialybės IV k. studentai (10 žmonių), vadovaujami asist. A. Eidinto, rinko et-

nografinę medžiagą Varėnos raj. Pirčiupių kolūkyje. Užpildyta 80 anketų. Duomenys bus panaudoti rengiamai monografijai apie Pirčiupių kolūkio istoriją.

Vilniaus Inžinerinio statybos in-to Architektūros fakultetas inventorizavo paminklinius kaimus Varėnos rajone. Ekspedicijoms vadovavo prof. K. Šešselgis. Šiais metais buvo suinventorizuotas Varėnos raj. Dubininkų kaimas. Grupei vadovavo doc. N. Dičiuvienė, dalyvavo 2 destytojai ir 8 studentai. Padarytas kaimo planas. Suinventorizuotos visos sodybos, aprašyta kaimo kompozicija, architektūra, vystymosi istorija. Padaryta 40 lapų aprašų, 70 lapų brėžinių, 70 lapų abrisų, nufotografuota apie 30 etnografinių objektų.

Šiais metais architektai taip pat baigė (1973 m. pradėtas) sodybų apmatavimus Švendubrėje (Varėnos raj.). Vadovavo doc. N. Dičiuvienė, dalyvavo 12 studentų. Buvo padaryta 30 lapų kaimo aprašų, 120 lapų brėžinių, 120 lapų abrisų. Asp. M. Purvinas su 2 studentais padarė Švendubrės kaimo apželdinimo nuotrauką.

Be to, buvo rekognoskuoti Varėnos rajono kaimai (prof. K. Šešselgis, arch. J. Lagunavičius, arch. M. Urbelis).

Lietuvos TSR Istorijos ir etnografijos muziejaus Etnografijos skyrius surengė ekspedicijas į Ukmergės, Anykščių, Zarasų, Utenos, Panevėžio, Pasvalio rajonus. Vadovavo S. Bernotienė, dirbo 5 žmonės. Ekspedicija vyko pusantro mėnesio. Svarbiausias jos tikslas buvo surasti ir įsigyti buržuazinio laikotarpio neturtingo valstiečio trobos interjerą ir drabužius. Surinkta 580 eksponatų, iš jų: audinių — 139, drabužių — 138, namų apyvokos — 57, meistrų darbo įrankių — 46, saiko svorio matų — 12, žemdirbystės įrankių — 14, linų apdirbimo, verpimo, audimo — 21, baldų — 18, papuošalų — 9, muzikos instrumentų — 4, skulptūrėlių — 16. Iš jų ypač vertingi yra XIX a. pirmosios pusės—XIX a. vidurio moteriški marškiniai, audiniai, audimo įrankiai.

Vilniaus Valstybinis dailės muziejus organizavo maršrutines ekspedicijas (vadovavo A. Mikėnaitė ir A. Stravinskienė) rinkti eksponatų (jie buvo numatyti ankstesnių ekspedicijų) rengiamai nuolatinei liaudies meno parodai. Šiais metais įgyta daugiau kaip 300 labai vertingų liaudies meno eksponatų.

Kauno Valstybinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Liaudies meno skyrius V.25—VI.15 surengė ekspediciją į Raseinių, Kauno ir Kaišiadorių rajonus (vadovai K. Galaunienė ir J. Stakauskas). Ekspedicija rinko liaudies meno eksponatus ir patikslino liaudies meno paminklų būklę šiuose rajonuose. Įgyta 141 liaudies meno eksponatas. Iš Raseinių raj. atvežta 30 įvairių XIX a. pab.—XX a. pradž. liaudies skulptūrų, XIX a. vidurio moterų 3 drobulės (skepetos). Kaišiadorių raj. gauti įdomūs XIX a. vidurio moteriški marškiniai ir prijuostė, 10 gražiai ornamentuotų XIX a. verpstukų kotelių su prieverpstėmis. Buvo nufotografuota daugiau kaip 40 įvairių liaudies meno objektų, išaiškinti kai kurie iki šiol nežinomi liaudies meno meistrai.

Lietuvos TSR Liaudies buities muziejaus Liaudies buities skyrius surengė 4 etnografines ekspedicijas. 1) Kaišiadorių raj. Žiežmarių, Kaišiadorių, Aukštakalnio, Rumsiškių apylinkėse buvo tyrinėjamos pirtys ir jų papročiai (vad. S. Daunys); 2) Utenos raj. Kirdeikių, Ripaičių, Papilėkalnio, Šuminių ir Strazdų kaimuose tirta gyvenamųjų namų interjerai, liaudies amatai ir pramonė, rinkti eksponatai (vad. V. Baltrušaitis); 3) Pasvalio raj. Joniškėlio apylinkėse tirta bitininkystė ir gyvenamųjų namų interjerai, rinkti eksponatai (vad. V. Baltarušaitis); 4) Šakių raj. Kidulių, Plynių, Ploksčių, Stulgių kaimuose tirti baldai, tekstilė, liaudies pramonės įrenginiai, rinkti eksponatai (vad. V. Baltrušaitis).

Ekspedicijų metu LTSR Liaudies buities muziejaus darbuotojai padarė 48 aprašus, 44 brėžinius, nufotografavo 232 etnografinius objektus, įgijo muziejui 345 eksponatus.

Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Mokslinė-metodinė kultūros paminklų apsaugos tarnyba 1974 m. surengė dailėtyros ekspediciją į Jurbarko ir Kretingos rajonus (vad. S. Pinkus). Svarbiausias ekspedicijos tikslas — praeities kultūros paminklų tyrimas, jų inventorizavimas, fotografavimas. Jurbarko raj. suinventorizuota 36 liaudies skulptūros objektai. Kretingos raj. buvo aprašyta, apmatuota ir nufotografuota 340 skulptūrėlių, 42 kopytelės, 22 kopyltstulpiai, 12 tapybos paveikslų ir daug kitų liaudies menininkų kūrinių. Be to, ekspedicija siekė išaiškinti nežinomus liaudies meistrus.

Ekspedicijoje surinkta medžiaga bus panaudota paminklų apsaugos reikalams ir rengiant enciklopedinį leidinį — Lietuvos kultūros paminklų katalogą — sąvadą¹.

I. Butkevičius

¹ Plačiau žr. S. Pinkus. Dailės palikimo tyrimas. — „Pergalė“, 1974, Nr. 10, p. 184.

LIETUVOS TSR MA ISTORIJOS INSTITUTE GALIMA NUSIPIRKTI
ŠIUOS INSTITUTO LEIDINIUS

1. Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. Dokumentų rinkinys, d. I. XVI—XVII amžiai. Sudarė K. Jablonskis. V., 1959, 368 p., kaina — 2,10 rb. Dokumentai skelbiami originalo — lenkų ir rusų — kalbomis.

2. Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. Dokumentų rinkinys, d. II. XVIII amžius. Sudarė R. Jasas ir J. Orda. V., 1961, 592 p., kaina — 3,37 rb. Dokumentai skelbiami originalo — lenkų ir rusų — kalbomis.

3. Тяжбы литовских крестьян и жителей местечек с управителями имений. Сборник документов, ч. III. Жалобы крестьян и жителей местечек Литвы в 1795—1814 гг. Составители: М. Ючас и Р. Ясас. V., 1968, 512 p., kaina — 1,79 rb. Dokumentai skelbiami originalo — rusų, lenkų ir vokiečių — kalbomis.

4. Prūsijos valdžios gromatos, pagraudėnimai ir apsakymai Lietuvos valstiečiams. Dokumentų rinkinys. Sudarė P. Pakarklis. V., 1960, 668 p., kaina — 4,36 rb.

5. Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы 1963 г. Сборник докладов и сообщений. V., 1963, 722 p., kaina — 4,08 rb.

6. Материалы VI конференции по истории науки в Прибалтике. V., 1965, 274 p., kaina — 60 kp.

7. Д. Л. Похилевич. Крестьяне Белоруссии и Литвы во второй половине XVIII века. V., 1966, 215 p., kaina — 97 kp.

8. Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune. Straipsnių rinkinys. V., 1967, 115 p., kaina — 24 kp.

9. Материалы к конференции по истории естествознания в Прибалтике, май 1968 г., V., 1968, 221 p., kaina — 45 kp.

10. A. Janulaitis. Mikalojus Akelaitis. Acta historica Lituonica, III. V., 1969, 96 p., kaina — 24 kp. Yra reziumė rusų kalba.

11. В. Меркис. Развитие промышленности и формирование пролетариата Литвы в XIX в. Monografija. V., 1969, 448 p., kaina — 2,15 rb.

12. A. Daniliauskas. Šiaurės rytų Lietuvos pramonės darbininkų materialinė kultūra. Monografija. V., 1970, 192 p., kaina — 1,14 rb. Yra plačios reziumė rusų ir anglų kalbomis.

13. С. Черняускас. Деятельность профсоюзов Советской Литвы по установлению норм в области трудовых отношений (Научно-методическое пособие). V., 1971, 76 p., kaina — 25 kp (rotaprintu).

14. А. П. Ефременко. Аграрные преобразования и начало социального строительства в литовской деревне в 1940—1941 годах. Monografija. V., 1972, 263 p., kaina — 2 rb.

15. Alytaus ekonomijos dvarų pastatai 1649 metais. V., 1972, 56 p., kaina — 30 kp.

16. F. Engelso teorinis palikimas ir Lietuva. V., 1972, 163 p., kaina — 0,72 rb.

17. Lietuvos istorijos metraštis. 1972 metai. Autorių kolektyvas. V., 1973, 298 p., kaina — 1,45 rb. Straipsnių yra reziumė rusų kalba, referatas — lietuvių, rusų, anglų, vokiečių kalbomis.

18. G. Butkus. Mašinų-traktorių stotys Lietuvoje. V., 1973, 170 p., kaina — 70 kp.

19. Iš mokslo istorijos Lietuvoje, d. II. Gamtos mokslų ir technikos istorija, 1940—1971 m. literatūra. V., 1973, 206 p., kaina — 1,50 rb.

20. Lietuvos TSR istorijos metraštis. 1973 metai. Autorių kolektyvas. V., 1974, 285 p., kaina — 1,48 rb.

21. Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Akmens ir žalvario amžiaus paminklai, t. I. V., 1974, 247 p., kaina — 2,67 rb. (Priedas — žemėlapiai.)

22. Lietuvos istorijos metraštis. 1974 metai. Autorių kolektyvas. V., 1976, 221 p., kaina — 1,19 rb.

23. Lietuvos TSR Valstybinės žemės ūkio komisijos protokolai, 1940 m. Spaudai parengė A. Jefremenka. V., 1976, 227 p., kaina — 1,20 rb.

24. S. Juonienė. Vietiniai valstybinės valdžios organai Lietuvoje 1940—1951 metais. V., 1976, 157 p., kaina — 53 kp.

Kreiptis: Vilnius, T. Kosciuškos 30, Istorijos institutas, tel. 2-58-61.